

Les dones i el cementiri de Lloret de Mar¹

Montserrat Sala i Vila

El cementiri de Lloret, creat com a conseqüència de l'anomenat corrent "higienista", va ser inaugurat de manera oficial el 2 de novembre de 1901. Del conjunt de panteons i hipogeus més insignes construïts, en destaca el fet que més de la meitat eren propietat de dones, una prova de la rellevància que elles podien tenir en la vida social i econòmica d'un poble.

En l'estudi que estic portant a terme, *La vida de les dones que van deixar el seu llegat al cementiri*, en podem destacar diverses particularitats. Podien ser solteres, casades o vídues. Eren, com es pot suposar, de famílies benestants, amb marits pilots, comerciants, rendistes, propietaris, hisendats o de professions liberals. Podien viure a Lloret o venir-hi a estiuejar.

Construcció de panteons i hipogeus al Cementiri de Lloret de Mar. 1910 ca
 Procedència: SAMLM - Fons: Guimart-Ball·llatinas-Xiberta.
 Autor: Desconegut ST 320.001.12

Dones, família i llegat

Les dones que varen comprar solars al cementiri, podien estar supeditades als homes de la família o ser independents econòmicament. En el primer cas, depenien del marit, del pare o fins i tot dels germans. En el moment de casar-se, aportaven el dot, que podia ser emprat en el negoci familiar, i no era estrany que el marit en fes hipoteca per assegurar el seu import. Una altra forma d'obtenir mitjans econòmics propis fou per herència dels seus pares o del seu marit. Heretaven béns immobles: cases i/o finques rústiques tant de Lloret com de pobles de l'interior, en zones d'especial rendibilitat agrària com Sils, Maçanet o Cassà. Els béns mobles podien ser inversions en borsa, en Deute Públic estatal o municipal, en ferrocarrils, comptes d'estalvi, etc., tant d'aquí com de Cuba o Puerto Rico. S'observa com era d'habitual en les famílies benestants la diversificació del patrimoni: terres, finques urbanes i valors mobiliaris. També en els llegats s'hi podia incloure una pensió

vitalícia. Si era vídua, actuava com a propietària o bé com a usufructuària dels béns llegats als fills "*por durante su vida y mientras se conserve viuda, sin que deba prestar caución ni dar cuentas a nadie, pero con la obligación de mantener y educar a nuestros hijos comunes hasta que tomen estados*".² En principi, la llei els permetia que gestionessin lliurement i com volien el seu patrimoni, si bé en algunes ocasions donaven poders a familiars per administrar els seus béns, els seus negocis o per a resoldre litigis judicials.

Les vídues participaven de forma activa en el negoci familiar, supervisant els comptes i el negoci com si fossin comptables o gerents, o formant part com a socis comanditaris de les empreses que es creaven en el seu entorn familiar, com per exemple, en negocis de cases consignatàries (Dolors Campderà Rissech) o de comerç (Mercè Garriga Bitlloch).

Negoci i família anaven lligats

Moltes tenien vinculació mercantil o inversions personals a les Antilles. En aquest sentit, cal fer esment que els *indianos*, a qui sempre hem vist com a homes de fortuna, no sempre obraven sols, sinó que tendien a actuar com a corporacions familiars-mercantils, una tendència que va afavorir les relacions endogàmiques matrimonials, com es constata en el fet que els propietaris dels hipogeus estiguin relacionats familiarment entre ells.

No foren estranys els matrimonis de conveniència, que es podien pactar per resoldre problemes econòmics del negoci familiar. També es pactaven quan homes de certa edat decidien tornar-se'n al poble i formar família. I també es podien pactar a distància. Si el marit era comerciant, la núvia se n'anava on ell tenia els negocis, fos a Cuba o a Puerto Rico. En canvi, quan el marit era pilot, ella es quedava a viure a Lloret a tenir cura de la família, fer-se càrrec de l'economia domèstica i supervisar el negoci familiar; una realitat molt dura per les llargues absències del marit.

En la família teixida al voltant del negoci propi, ens trobem que els seus membres queden separats pel mar, ja siguin els homes pilots, comerciants, controlant els establiments i interessos a Catalunya i a Amèrica.

Hipogeus i Panteons al Cementiri Modernista de Lloret de Mar. 1920 ca
 Procedència: SAMLM. Fons: Martínez-Planas.
 Autor: Emili Martínez i Passapera. ST: 302.019.017

1 Síntesi de *Les dones i el cementiri de Lloret*, conferència inaugural de la VII Fira dels *Americanos*, exposada el 15 de juny de 2017.

2 SAMLM – Fons Família Bernat. *Testament de Bonoso Bernat i Reig*. 1873. CID: 508.000.1.3.02_056.027.019.

Els fills estudiaven per continuar en el negoci familiar: pilot, tenidoria de llibres, comptabilitat mercantil... També es podia donar el cas de fills de famílies benestants que estudiaven medicina o enginyeria. Les filles, com que la seva funció en la vida era crear i cuidar una família, rebien estudis bàsics i allò que era important era casar-les bé.

Certes famílies benestants tendiren a establir-se a Barcelona, ja que la ciutat esdevingué el gran centre econòmic i social del país, on el port marítim i les nombroses societats mercantils oferien oportunitats de negoci. No fou estrany que vinguessin a Lloret a estiuar i gaudir de la festa major *“para disfrutar del salutar clima, tomar baños, asistir a las brillantes fiestas de nuestra próxima fiesta mayor y sobre todo a gozar de la compañía de sus más queridos parientes y amigos”*.³

Tot seguit exposaré els esbossos biogràfics de tres dones que van construir hipogeu al cementiri i que exemplifiquen en un o diversos aspectes les característiques assenyalades fins ara. Les he triat per la vinculació familiar amb Puerto Rico, amb Cuba i, el darrer cas, per haver construït el panteó més destacat de tot el conjunt del cementiri.

Clara Maria Aldrich Lluhí

Va néixer a Lloret l'any 1866, en una família benestant. El seu marit, Joan Conill Monter, nascut el 1836, va cursar estudis de pilot a la Reial Escola Nàutica d'Arenys de Mar i se'n va anar a Puerto Rico, on es va dedicar al comerç. L'any 1889 el cens local l'assenyalava com a *“transeunte”*, *“no residente”*, dedicat al *“comercio”* i resident a Puerto Rico; a més, deia que tenia 53 anys i portava un any vivint a Lloret. El 1892 van sol·licitar dispenses matrimonials per causa de parentiu. Joan Conill i Monter i els pares de la Clara Maria tenien els mateixos besavis. En aquell moment, ell tenia 55 anys i ella 26. En la declaració ella va dir: *“él no debe trabajar para vivir”* i ell declarà que *“no posee bienes raíces de ninguna clase, que vive sin trabajar del producto de su capital flotante en el comercio y otros valores inseguros y por lo mismo no puede precisar su renta anual líquida”*. No van tenir descendència. Al cens de 1898, Clara Maria era ja vídua, de professió propietària de finques rústiques i urbanes, i vivia amb dues minyones.

Clara Maria no va patir problemes econòmics tant pel llegat del seu marit com per l'herència del seu pare. Fou propietària de béns immobles i mobles. Tenia quatre cases a Lloret i una finca anomenada Mas Poch o Roig de la Vila, situada entre els termes de Vidreres i Sils, on anava a passar temporades, i els seus estalvis els va invertir en accions de la *Sociedad Catalana de Gas y Electricidad*, obligacions d'*Energía Eléctrica de Cataluña*, de la *Compañía General de Ferrocarriles Catalanes*, de la *Compañía Telefónica Nacional de España*, de deute amortitzable de l'Estat i de la *Compañía de Petróleos*; i també titular fins a 1929 de 90 accions del *Banco Comercial de Puerto Rico*.⁴

Clara Maria Aldrich va morir el 24 de desembre de 1951. Fou enterrada el 27 de desembre a l'hipogeu que va fer dissenyar per l'arquitecte Bonaventura Conill⁵ i va ser construït el 1906.

Clara Maria Aldrich i Lluhí. 1890 ca.

Procedència: Carles Macià i Aldrich. Autor: Compañía Fotográfica Napoleón.

Mercè Garriga Bitlloch

Nascuda el 30 de desembre de 1861, té totes les característiques del que es considera l'esposa prototip d'un *indiano*: de família benestant, filla de pilot, negocis familiars a Cienfuegos (Cuba), matrimoni endogàmic (en casar-se amb el seu oncle Enric Garriga Mataró) i manteniment del vincle negoci-família. Un cop casada, va viure uns anys a Cuba, per finalment tornar a Lloret i residir en una de les cases més emblemàtiques de Lloret, edifici del qual ara podem gaudir com a museu.

L'any 1877 la parella va demanar dispenses matrimonials per raó de doble consanguinitat: l'Enric era el germà del seu pare i, a més, els seus pares eren cosins germans. Ella acceptava el matrimoni, ja que així ajudava el pare *“en algunos quebrantos en el comercio marítimo”*, i a *“arreglar ciertas diferencias que media entre el orador (Enric) y otro hermano suyo con quien hace compañía, puesto que la esposa y su sobrina (Mercè) se quieren entrañablemente y ambas influirían con los dos hermanos para que terminaran las rencillas y disensiones, las que al presente ha contenido el padre de la oratoria (Mercè) con sus frecuentes viajes a Cienfuegos”*. També indiquen que la Mercè *“de 16 años, aparenta 20, de vecindario marítimo, sin bienes de fortuna”*.

Van viure uns anys a Cienfuegos, on van néixer quatre dels seus fills. Tornaren a Lloret, on manaren construir el 1887 una casa al final de l'actual passeig de Verdguer. L'any 1889 ella

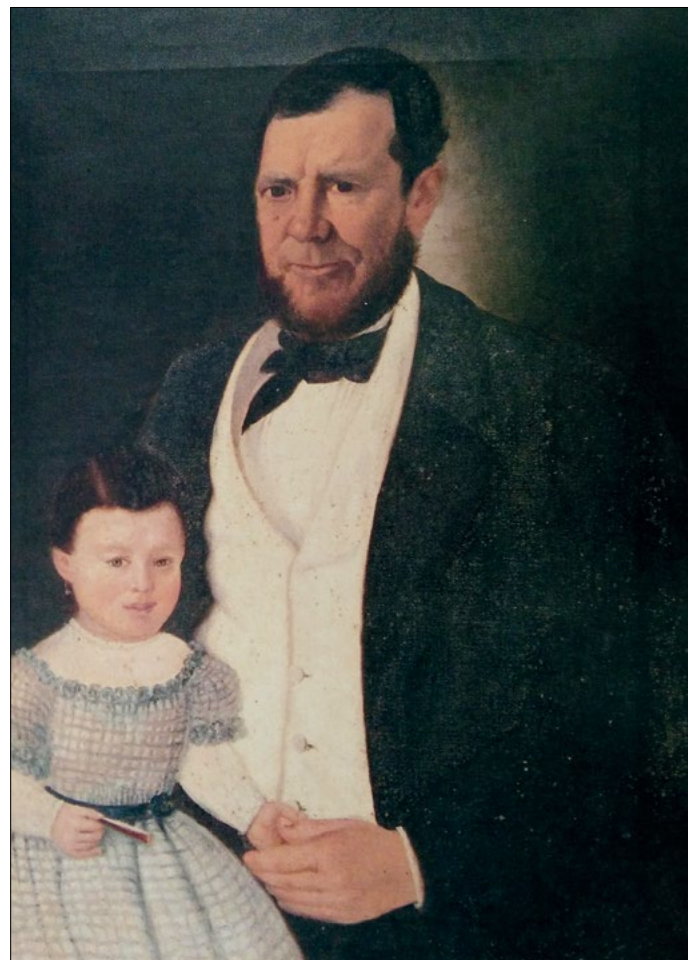
³ *El Porvenir*, 19.07.1896. P. 3.

⁴ MACIÀ ALDRICH, Carles. *Aldrich, 500 años de historia*. SAMLM – Fons Macià. *Monografía inédita sobre la historia de la familia*. 2001. CID: 507.000.120_056.030.002.

⁵ També va projectar altres hipogeu de la nissaga familiar Conill-Durall-Surís.

Mercè Garriga i Bitlloch amb les seves filles. 1905 ca.
 Procedència: SAMLM. Fons: Duran-Garriga-Masferrer.
 Autor: Desconegut. ST: 086.364.023

Josep Esqueu i Vilallonga i la seva filla Gràcia Esqueu i Surís.
 1865 ca. Oli sobre tela.
 Procedència: Antoni Poch i Hugas. Autor: Desconegut ST 336.001.049

era ja vídua amb 27 anys, vivia amb cinc fills i consta que portaven tres anys residint a Lloret. No va patir problemes econòmics en heretar del seu pare i del seu marit. Del primer, rebé 25.870,09 pessetes, de les quals 22.993,19 estaven invertides en obligacions del ferrocarril d'Almansa a València i Tarragona, bitllets hipotecaris de l'illa de Cuba, deute municipal de Barcelona i accions de l'*Espanya Industrial*; i 2.877 pessetes per 3 peces de terra de poc valor⁶; i del seu marit, la casa del passeig i altres béns. No es va deslligar dels negocis a Cienfuegos, on fou sòcia de *Garriga y Figueras*, creada un cop dissolta la societat *Garriga y C^a*, i de *Salvador Garriga S. en C.*, de la qual el germà de la Mercè i el seu fill Salvador foren socis i/o gerents. Es tracta d'un exemple de com les dones, malgrat ser vídues i tenir cura de la família, no descuidaren els negocis familiars, formant-ne part de manera activa.

Com moltes altres dones vídues benestants de la vila, va construir un hipogeu al nou cementiri, i al davant el del seu fill. Estan situats al començament del passeig central, una ubicació destacada, com la de la casa senyorial on vivien.

Gràcia Esqueu Surís

Va néixer el 3 de novembre de 1857, filla del conegut pilot Josep Esqueu Vilallonga, capità de la pollastra *Deseada*, de la nissaga lloretenca Conill-Durall-Surís, que tan representada tenim en el cementiri (tres hipogeus i un panteó). En la correspondència dels seus oncles –el pilot Joaquim Durall i Dolors Surís– hi consta que un dels seus fills, Pío, es volia casar amb ella. En una carta datada el 19 de setembre de 1876 a Buenos Aires, Joaquim Durall va escriure: “*Puedes contar la alegría que tuvimos cuando llegó Pío y al mismo tiempo participarme que se quiere casar con la hija de tu*

hermana Rosaria, la Gracieta, le conteste que por mi parte estaba muy contento y satisfecho siendo a su satisfacción también lo era la mía puedes contar que se quedó contento y satisfecho como tu misma podías calcular que a mi me vendría bien”⁷. Malgrat estar promesos i comptar amb el vistiplau de la família, el matrimoni no es va celebrar i Gràcia va seguir sempre soltera.

Gràcia fou qui va encarregar construir el panteó més impressionant del cementiri, el panteó Esqueu Vilallonga, construït entre 1904 i 1909.

El cementiri modernista de Lloret ha servit d'entrada per començar a reconstruir la història de les dones de Lloret. En gran mesura, foren elles les que van encarregar la construcció d'uns hipogeus i panteons que fan excepcional un cementiri que és una joia de l'arquitectura modernista. ■

6 SAMLM – Fons Garriga-Duran-Masferrer. *Divisió dels béns de Salvador Garriga i Mataró entre: Sebastià, Mercè, Dolors i Maria Cristina Garriga i Bitlloch*. 1895. CID: 519.001.120_086.312.021

7 SAMLM – Fons Conill-Durall-Surís. *Correspondència familiar Durall-Surís*. 1869-1890. CID: 504.002.1.1_056.003.001.